

Freddy De Pauw

Vad är fel med ett Stor-Albanien?

Idén om Stor-Albanien väcker avsky i vänsterkretsar i Europa. Idén hänförs omedelbart till Kosovos befrielsearmés / Ushtria Clirim e Kosovës (UCK) rasistiska kampanjer mot allt serbiskt och romskt, eller så sägs det att det endast gagnade UCK:s omfattande maffiaverksamhet.

Men är tanken om en nationsstat för alla albaner i sig själv något förkastligt? Låt oss se hur den albanska nationella rörelsens historia har gestaltat sig?

Tanken på ett Stor-Albanien är ingen gammal tanke, för själva idén om en albansk nation är likaledes mycket ung. Men albanernas nationella rörelse är inte enbart senfödd, den är också full av inre motsättningar och frustrationer

De 80 personer som 1878 bildade nationsförbundet Prizernligan bestod av ett mycket oenhetligt sällskap ämbetsmän, religiösa ledare och intellektuella, även om deras oro var gemensam. Rumäners, bulgarers och serbers växande nationella rörelser var inga goda nyheter för dem. För på Balkan hade den albanska eliten uppnått positioner, som av andra folkslag såg som privilegier. Sålunda var minst 30 albaner storvisirer i det Ottomanska riket. Balkan (dvs Bulgarien, Rumänien, Grekland, Albanien och f.d. Jugoslavien.) tillhörde från 1400-talet till 1800-talets senare hälft helt eller delvis det Ottomanska riket dvs dåtidens Turkiet.

Albanerna i allmänhet uppfattade sig knappast som ett folk. De var sen urminnes tider uppdelade i klaner vilka låg i ständiga inbördes fejder med varandra.

Nationalismen växer

Det hade funnits ett albanskt motstånd mot den turkiska överhögheten tidigare. Det mest kända är från 1443 då albanska trupper under Gjergji Kastrioti, i historien känd som Skanderbeg, slog turkarna. Men upproren i Albanien var århundraden igenom inga "nationella revolter" utan jordägare som slogs i egen sak.

Vad som kan kallas nationella revolter utbröt på 1830- och 1840-talen. Det uppstod ett folkligt motstånd mot de höga skatterna på husdjur och bostad och mot arbetsplikten åt kronan. 1878 när det Ottomanska riket genom fördraget i San Stefano måste avstå områden med albansk befolkning till de nya staterna Serbien, Montenegro och Bulgarien gick albanerna ut i massprotester. Men det var endast de nationalistiska intellektuella som ställde albanernas rättigheter som ett folk, som sin främsta uppgift. De övriga i Prizernligan var mest oroade för sin samhällsposition, i ett rike som höll på att falla sönder.

Det var Prizernligans nationalisterna som organiserade upproret i Montenegro mot att albanska områden införlivades, och som slogs ner först efter stora truppinsatser. 1881 tog albanerna åter till vapen för att slå tillbaka ett grekiskt försök att införliva norra Epiros i södra Albanien med Grekland. Protest sändes till stormaktskonferensen 1884-85 i Berlin. Den ignorerades. Således; att det Ottomanska riket inte förlorade än mer (albanbefolkat) territorium till de nya staterna på Balkan berodde inte på albanernas motståndskamp utan på stormakternas inbördes maktspel.

Rilindja-rörelsen

De nationalistiska idéerna slog främst rot i städernas albanska medelklass. Den var inte talrik

men medelklassen var drivkraften i den albanska upplysningsrörelsen – *rilindja* – som kom att bli betydelsefull för nationalismens framväxt. Visserligen började *rilindja* inte i Albanien utan bland albanerna i Italien, som bestod av romersk- och grekiskortodoxa katoliker som flytt dit undan turkarna. Det var här som Skanderbeg blev den stora romantiska figuren i albansk litteratur och nationssymbolen för motstånd mot främmande makter. Girolamo de Rada (1814-1903) som grundlade Skanderbeghjäletesagan, besjög i sina dikter de friheter albanerna hade åtnjutit innan turkarna vann slaget på Merelfältet i Kosovo 1389.

Också Bektasijrörelsen, som var ett dervissällskap och som åtnjöt stor popularitet bland sydalbanska muslimer, kom att spela en stor roll för *rilindja*. Mot de turkiska myndigheternas vilja spred de albanskspråkiga läromedel. Det var främst familjen Frashëri från staden med samma namn, där Bektasijrörelsen hade sitt huvudkvarter, som kom att ge *rilindja* dess form. En av bröderna, Abdyl Frashëri, hamnade i fängelse efter kriget mot grekerna 1881. Den andra brodern Naim Frashëri var diktare och lovsjög Skanderbeg medan den tredje brodern Sami Frashëri bedrev språkvetenskaplig och litteraturhistorisk forskning. Något som ledde honom till den bisarra slutledningen att antikens stora geni Aristoteles var alban. Han publicerade 1899 en pamflett ”Albanien - vad det var, är och ska bli”, som var en plädering för albanskt självstyre inom det Ottomanska riket i väntan på en republik. Den skulle ledas av storgodsägare och klanhövdingar, någon demokrati var det inte tal om.

Den höga läs- och skrivkunskheten på mellan 80 till 90 procent betydde att det var små eliter som bestämde makten och takten. Det var först på 1900-talet som det uppstod ett standardiserat albanskt skriv- och talspråk.

Albanien utropas

När det Ottomanska riket under ungturkarnas tryck 1908 blev ett konstitutionellt kungadöme såg de albanska nationalisterna sin chans. För första gången publicerades albanska tidningar och man grundade albanska föreningar. Men året därpå förbjöd ungturkarna alla föreningar och tidningarna som hade sin grundval i nationalitet. Albanska nationalister slängdes i fängelse.

Åtgärden kom att förstärka albanernas övertygelse om att man bara kan förlita sig till egna krafter. Det följde otaliga lokala uppror ända fram till 1911, då ett allmänt folkuppror bröt ut där såväl katolska, ortodoxa och islamska albaner (som är den stora majoriteten) deltog. Sultanen retirerade. Albanerna skulle få ett självstyre och undervisning på det egna språket. Men det var inget tal om ett oavhängigt Albanien.

Strax därefter bröt det första Balkankriget ut 1912-13 mellan en allians av Balkanländer och Turkiet. Albanerna såg Turkiet redan vid krigets början som förloraren och fruktade att segrarna skulle dela de albanska områdena mellan sig. Slutsatsen blev att snabbt upprätta ett självständigt Albanien. Det oavhängiga Albanien utropades i november 1912 i Vlorë.

Den albanska staten var således ett resultat av händelser i omvärlden, och det skulle fortsätta så. På Londonkonferensen 1913 gav sex europeiska stormakter varandra kontrollen över Albanien för en tid av 10 år. I diskussionerna om landets gränser följde man inte etniska kriterier utan, som på Berlintonferensen 28 år innan, diplomatiska överväganden. Italien, Österrike-Ungern och Tyskland var för ett Stor-Albanien. Frankrike stödde de grekiska anspråken, Ryssland stödde Serbien.

Albanien under tryck

Albanien var långtifrån suveränt och hade en svag regeringsmakt. Det skulle förvärras med det första världskriget 1914-18. I kriget dog hela tio procent av befolkningen. Efter kriget kom krav på sociala förändringar liksom på de flesta håll i Europa. Jordlösa ockuperade storgods och tuttade här och där eld på herrgårdarna. Men rörelsen leddes inte av varken vänsterpartier eller ett bondeförbund utan av en islamitisk sekt som avvisade all privategendom.

Och albanerna fick känna av grannarnas ambitioner. Grekland höll fast vid kravet på norra Epiros. Italien skylde inte sitt mål att göra Albanien till ett italienskt protektorat. Det nya kungariket Jugoslaviens anspråk på albanska områden var framgångsrik. Och i det jugoslaviska Serbien stoppades all undervisning på albanska och jord som tillhörde albaner togs ifrån dem och gavs åt serbiska nybyggare.

Staten Albanien gränser lämnade mer än hälften av albanerna utanför landet. Ordningen stod i uppenbar strid med segermakternas löften i det första världskriget att statsgränserna skulle följa folkens rätt till självbestämmande.

Albanerna skrev en ny konstitution och utropade Tirana med knappt 10 000 innevånare till huvudstad, då den låg utom räckhåll för främmande flottors kanoner. Den nya regeringens trupper sattes omedelbart på prov av en tungt beväpnad italiensk invasionstrupp. Albanerna lyckades slå den och det förstärkte den nationella känslan.

Ockuperat Albanien

Inrikespolitiskt var nationalisterna överens om en sak, inga eftergifter åt klanerna i norra Albanien eller åt den feodala ordningen med storgodsägare i södra Albanien. Men 1924 grep en ung klanhövding Ahmet Zogu makten med hjälp av Serbien, Storbritannien och ryska anti-kommunister. Tillfället gavs då en rörelse av småbönder hade gjort uppror mot storgodsägarna. Klanhövdingen Zogu blev kung Zog och därefter gavs makten i praktiken åt Italien. Riksbanken flyttades till Rom, armén blev en del av den italienska krigsmakten. Albanien blev de facto ett italienskt protektorat fram till 1939 då den italienska kungen Vittorio Emanuele även blev kung av Albanien.

Någon stat för den albanska nationen fanns således inte längre. Det blev inte heller fallet efter det att italienarna med tysk hjälp hade slagit grekerna och 1941 utropat ett Stor-Albanien, även om italienarna i vissa områden av Kosovo hälsades som befriare. Det är denna historia som än idag har gett tanken på ett Stor-Albanien en fascistisk smak.

Motståndsrörelsen under det andra kriget bestod av två grupperingar. Å ena sidan det unga kommunistpartiet som bildats 1941 med hjälp av jugoslaviska kommunister. Kommunisterna samarbetade med nationalistiska grupper i den Nationella Befrielsefronten, som under en tid arbetade ihop med den andra motståndsrörelsen Den Nationella fronten, som leddes av storgodsägare i södra Albanien. Samarbetet skedde utifrån målsättningen om ett "etniskt Albanien", som omfattade alla albaner inklusive dem i Kosovo. Nationella fronten valde till slut att samarbeta med nazisterna. Kommunisterna blev således de enda som stred mot den nazi-tyska ockupationen.

Albanien del av Jugoslavien?

Det gav kommunisterna stor legitimitet efter kriget att de hade varit de enda som slagits för ett oavhängigt Albanien. Vad som dock var oklart var landets förhållande till grannen Jugoslavien. Och Jugoslavien kom att verka som en storebrorsstat, vilket bland annat syntes i

avtalet 1945 som sa att Kosovo skulle förbli ett autonomt område inom den jugoslaviska federationen.

Belgrad hade trogna förbundna i det albanska kommunistpartiet som såg till att samarbetet utökades än mera. Albanien fick en jugoslavisk rådgivare på alla viktiga samhällsområden och serbokroatiska blev ett obligatoriskt skolämne. Planer på att uppta Albanien i Jugoslavien blev allt konkretare. Sovjetunionens ledare Josef Stalin gav i samtal med Jugoslaviens nummer två Milovan Djilas grönt ljus åt planerna.¹ Han var ense med ledarna i Belgrad om att stämpla kommunistpartiets ledare Enver Hoxha, som framställde sig som en garant för nationell oavhängighet, som en småborgare med nationalistiska böjelser.

Efter brytningen mellan Sovjetunionen och Jugoslavien 1948, visste Hoxha vad klockan var slagen. De Jugoslavienvänliga i partiet rensades ut som 'trotskister'. 14 av de 31 ledamöterna i partistyrelsen och omkring en tredjedel av de 1209 riksdagsledamöterna ställdes inför rätta.

Den brittiska och den amerikanska säkerhetstjänsten planerade mellan 1949 och -53 en invasion av Albanien och gjorde förberedelser för att låta en upprorisk folkstam mirditerna spela huvudrollen. Så ett utländsk hot var utan tvivel reellt men samtidigt spelade Hoxhas regim på sin legitimitet som varande den som ensamt försvarat Albaniens oavhängighet. Hoxharegimen framställde sig alltid som nationalistisk, både i brytningen med Jugoslavien 1948, med Sovjetunionen 1960 och med Kina 1978. Det ljöd ständiga uppmaningar till befolkningen att hålla sig beredd på en utländsk invasion.

Varthän med Kosovo?

Gränsfrågan och isynnerhet Kosovos status tyngde hårt på relationen med Jugoslavien. Men Albanien hade inget att göra med de demonstrationer som utbröt i Kosovo 1968 då folk gick ut *en masse* med kravet på "Republik Kosova".

Belgrad avvisade kravet med argumentet att albanerna inte kunde ha någon republik i Jugoslavien eftersom det fanns en albansk stat. Och eftersom republikerna i federationen Jugoslavien hade rätt att avskilja sig, var faran stor att Kosovo då skulle göra det. Den till antal tredje största befolkningsgruppen i Jugoslavien förnekades således en rätt som de mycket mindre befolkningsgrupperna slovenier och makedonier hade.

Efter Albaniens brytning med Kina blev relationerna med Jugoslavien bättre. Det blev tillåtet för albanska professorer att åka till Tirana för kurser i språk, litteratur och historia. På universitetet i Pristina i Kosovo kom det att stimulera en albansk nationalism, så att det vid massdemonstrationerna 1981 åter restes krav på en egen republik.

Albaniens hållning inskränkte sig till åsikten att albanerna borde få samma rätt som övriga folk i Jugoslavien. I Kosovo växte dock grupper som ivrade för ett Stor-Albanien och som senare skulle komma att ingå i Kosovos Befrielsearmé UCK.

Väst splittrar och härskar

När de serbiska nationalisterna under Slobodan Milosevic 1989 drog tillbaka den begränsade autonomi som Kosovo hade och igångsatte en apartheidliknande politik vände sig den albanska befolkningsmajoriteten inte till de allalbanska nationalistgrupperna, som man kunde ha förväntat sig, utan gav sitt stöd åt Ibrahim Rugova som hade som målsättning, inte en brytning med Jugoslavien, utan uppbygget av egna albanska institutioner för undervisning,

¹ Se Milovan Djilas, [Samtal med Stalin](#).

sjukvård etc. Västmakternas beslut att inte stödja denna majoritetsrörelse gav chansen åt minoritetsgrupperingar som UCK och de i södra Kosovo som hade nära samband med klanerna i norra Albanien. Det är samma klanbas som ex-kommunisten Sali Berisha stödde sig på när han var president 1992-1997 och som till en del förklarar den kriminella politik han förde, som gjorde Albanien till en ekonomisk ruin.

Det är den västliga imperialismens hållning som de facto har stimulerat idén om ett Stor-Albanien. När den stalinistisk-nationalistiska regimen föll i Albanien, skedde detsamma i Jugoslavien som då spaltades upp i etniska stater. Albanerna i Albanien, Serbien, Montenegro och Makedonien fruktade att händelserna under 1800- och 1900-talet skulle återupprepas att majoriteten av albanerna på nytt skulle fördelas på länder som minoriteter. Väst stödde albanerna i Kosovo men endast till en gräns, då de vidmakthöll att Kosovo fortsättningsvis ska utgöra en del av Serbien. I Makedonien har Väst gett stöd åt den slaviska majoritetens nationalister, omväxlande med att stödja de albansktalandes krav.

Den albanska nationella frågan är ingalunda löst och så länge den inte är det, framträder idén om ett Stor-Albanien som ett alternativ. Majoriteten av albanerna har visserligen andra bekymmer, som fattigdom, en icke-fungerande samhällsstruktur, korruption och kriminalitet, men det är inget argument att avvisa ett Stor-Albanien som ett ytterligare hot om ett allt oroligare Balkan. Tvärtom kommer ett status quo att utgöra en avsevärt större fara. Det sista ordet om Albanien är alltså ännu osagt.

Uitpers (Bryssel) nr 19 i maj 2001.

Översättning Per-Erik Wentus.